

ALBERT GÁBOR

Milyen a politika, és milyen a forradalom?

1994. JANUÁR 1. - 1994. JÚLIUS 14.

(NAPLÓ ÉS AFORIZMAKOSZORÚ)

Neveltséges ugyan, de ismételten azon kapom magam, hogy a naptári év fordulását elfogadom valamiféle lezárásnak és kezdetnek. Mintha az idő is zökkenne egyet azzal, hogy 93 helyett 94-et írunk. Bár a számadás ezúttal elmarad, a kétségbeejtően politikussá vált világ elleni védekezésképp leemelem a könyvespolcomról Lamartine *A girondiak története* című könyvét. Vagy tíz éve ott árválkodik ez a tíz füzetben közreadott történelmi dolgozat arra várva, hogy egyszer mégiscsak belelapozzák.

Az év első napján ezt az enyhén széteső, itt-ott a penészfoltok térképeivel díszített kötetet forgatom. Ízlelgetem az ódondad nyelvet, mert a könyv 1865-ben, Pesten jelent meg Pfeifer Ferdinándnál, s fordítója – Jánosi Ferenc – nem mondható különösebb stílművésznek. De még így is jólesik belefeledkezni, már csak azért is, mert tudom, hogy 1848–49-ben a még szinte nyomdafestékszagú *Histoire des Girondins* volt Petőfi egyik bibliája. Minden mondatát ezen a kettős szemüvegen keresztül veszem szemügyre. Egyrészt én olvasom 1994-ben, az első demokratikusan választott kormány utolsó esztendejében, másrészt oda-odasandítok a melletttem ülő Petőfi Sándorra, ahogy Lamartine bizonyára sokkal simább, áttetszőbb francia mondatait silabizálja, s közben az jár a fejemben, vajon mire gondolhat.

Lamartine művét, tudom, a szaktudósok nem tekintik történeti munkának, inkább történeti regénynek tartják, de nekem most éppen erre van szükségem, regényes és mégis igaz történetre, a forradalomnak nevezett nagy forgószélben hányódó emberi sorsokra – az egyre nehezebben elviselhető jelen ellenében ezekkel bátyázom körül magam. Kart karba öltve látom kettejüket, a nyakravalótlan magyar költőt és a megvesztegetően elegáns Lamartine-t, ahogy kilépve a történelemből már a XXI. századból néznek vissza rám.

Hogy Lamartine nem csak a franciáknak szól, a könyv előző olvasójának széljegyzetei ékesen bizonyítják. Az odavetett felkiáltójelekből, egy-egy odafirkált névből, aláhúzásból nyilvánvaló, hogy ezek a nagyszüleim szálkás betűivel rokon bejegyzések a köztársaság bukása utáni években keletkezettek, az 1950-es évek elején. Mikor például Lamartine a külföldre menekült „honfiakról” ír, a lapszálon ez olvasható: „Zilahy L., Nagy Ferenc stb.” Amikor a visszatáncoló „elméleti forradalmárok” viselkedését mutatja be, olvasóelődöm megjegyzi: „Károlyi Mihály: Ja, nem így gondoltam!”

Lamartine tehát provokál. Engem azonban egyelőre a döcögő mondatficamok provokálnak.

A véletlen bűjőcskázik velem. Nem elég, hogy levétette a polcra Lamartine girondiait, ma az antikváriumban elém tálalta a francia eredetűt. Hogy még nehezebb legyen a helyzetem, s kénytelen legyek gyatra franciatudásommal kontrollszerkeszteni Jánosi Ferenc nehezen és gyakran bizony egyenesen félreérthető szövegrészeit.

Hatszáz kemény forintot fizetek az 1848-as brüsszeli kiadásért. A bevezetést 1847. március 1-jén dátumozták, és ez mindjárt bogarat tesz a fülembe. Mikor volt alkalma és ideje Petőfi Sándornak ezt a majd ezeroldalas munkát elolvasni? Egyáltalán, az első párizsi kiadás mikor jelenhetett meg? Semmiképpen sem 1847. március elseje előtt. Az akkori viszonyok között vajon mikor juthatott el Magyarországra?

Szokás szerint ebbe a könyvbe is belelapozok, s örömmel fedezek fel néhány széljegyzetet. Mindjárt az egyik első lapon, a jakobinus klub jellemzésénél Hitler nevére bukkanok.

A nap hozadéka két, maximának is beillő megállapítás:

„... a szemérem ritkán éli túl a korai büntetés gyalázatát.” (Lamartine Mirabeau-ról írja. – I. 4.)
 „A közepszerűség, ha túllép az okosságon, azt hiszi, hogy hasonlít a lángészhez.” (I. 31.)

Nem a tények, az események a fontosak, hanem a reflexiók. Történelmi (?) munka olvasása közben talán különös ez a megjegyzés, de semmiképpen sem indokolatlan. Erről tanúskodnak a bejegyzések is, Hitler és Nagy Ferenc nevének emlegetése. S ki merné tagadni, hogy a teljes percepció, a tökéletes befogadás (de már maga a megértés is) közeli rokonságot mutat a reflexióval?

„Robespierre-nek se születésében, se szellemében, se külsőjében nem volt olyan, mi az emberek figyelmét magára vonná. Egy szikra se pattant ki belőle, bágyadt tehetsége csak a törvénytől és vidéke akadémiáján tündökölt. Néhány bölcsészetteljes, de erőtlen szónoklata, néhány hideg költeménye hasztalan hordozák körül nevét az akkori jelentéktelen folyóiratokban; ő több volt mint ismeretlen, közepszerűnek tartották és megvetették. Vonásaiban nem volt semmi, mi a tekintetet magára vonta volna; phisicai vonásokkal semmi sem volt írva erre a bensőleg nagy hatalomra: ő utolsó szava volt a forradalomnak, de senki sem tudta olvasni...”

Álla kurta és hegyes, bőrszíne sárgás ólomszín, mint egy betegé, vagy az öregség és hosszas gondolkodás által kimerült emberé. Ez arc rendes kinyomata: felületes nyugalom, és gúny és kellem között határozatlan mosoly. Volt kellem benne, de ezen kellem érdes volt. Ami arckifejezésének egész összegében uralkodott, és homlokának, szemeinek, szájának és arca minden izmának örökös feszültsége volt. Figyelve rá, látni lehet, hogy arcának minden vonása, lelkének minden munkája, szórakozás nélkül egy pontra irányozvák, oly hatalommal, hogy akaratából e jellem soha semmit sem veszített, s úgy tetszett, mintha ő előre látná, amit végre akar hajtani, mintha az valójában szeme előtt volna.

Ilyen volt azon ember, kinek mind ez embereket el kelle homályosítani s áldozataivá tenni, miután előbb eszközökül használta. Ő egyik párthoz sem tartozott, de mindenikhez hozzászegődött, melyek sorban szolgáltak eszményének, a forradalomnak. Ebben állt ereje, mert a pártok megállapodnak, ő pedig nem állapodott meg... A forradalomnak, mely útjában megtizedeltetett, egy napon múlhatatlanul összpontosulnia kellett egy végső kifejezésben. Ő azt akarta, hogy ez ő legyen. Ő megtestesült a forradalomban, elveivel, gondolataival, szenvedélyeivel és haragjával, és így betestesítve magát a forradalomba, kényszerítette ezt, hogy egykor benne testesüljön meg. E nap messze volt.” (I. 33–35.)

Ez a kissé hosszúra nyúlt idézet nemcsak Robespierre-t és Lamartine módszerét jellemzi, hanem ugyanakkor a magyar szöveg nehézkességéről is fogalmat ad. A későbbiekben a fordítás „ductus”-a ugyan kötetről kötetre észrevehetően javul, Lamartine körmondatainak eleganciáját s egy-egy aforizmává tömörített gondolatának villanását azonban később sem képes visszaadni, csupán botladozása nem olyan szembevetendő.

[Lamartine szövegével hadd állítsuk szembe azt, ahogy a forradalom történetírásának jelenlegi „királya” – François Furet – jellemzi Robespierre-t. Az idézett részek a *Gondoljuk újra a francia forradalmat* című művéből valók (66., 68., 70. l.):

„... Robespierre... mindig azon a stratégiai ponton helyezkedett el, amelyen az utcák, a klubok és a nemzetgyűlés véleménye találkozott, a nagy napokról mindig távol maradt, de elsőként értelmezte azokat, a forradalmi közvélemény alkímistájaként sikerült a közvetlen demokrácia logikai zsákutcáit az uralom titkos módszereivé átalakítania.

... Robespierre nem egyszerű életmódja miatt érdekel bennünket, hanem azért, mert szert tudott tenni a *megtestesítés* különös kiváltságára. Mintha misztikus összejátszás lenne közte és a forradalom között, ami jóval személyesebb és tartósabb dicsfényt biztosított neki, mint a forradalom többi vezetője számára.

... Robespierre próféta maradt. Mindent elhitt, amit mondott, és mindazt, amit mondott, a forradalom nyelvén fejezte ki, egyetlen kortársa sem azonosult hozzá hasonló mértékben a forradalom jelenségének ideológiai rejtjelezésével. Vagyis nála semmilyen távolságot nem találunk a hatalomért és a nép érdekeiért folytatott harc között, ezeket teljesen azonosította egymással.

Nem képes megérteni Robespierre történelmi személyiségét az, aki lebecsüli az egyéniség szerepét, de az sem, aki túl nagyra tartja. Természetesen ostobaság lenne bitorló szörnyeteget faragnunk az arrasi ügyvédből, demagógot a dolgozószoba emberéből, vagy diktátort a demokratából. De megmagyarázunk-e bármit is rendkívüli pályafutásából, amikor azt bizonygatjuk, hogy megvesztegethetetlen volt? Mindkét irányzatnak az a közös hibája, hogy lelki vonásokból próbálja levezetni azt a rendkívüli történelmi szerepet, amelyhez az események juttatták, és azt a nyelvezetet, amelyre az események tanították meg. Robespierre-t nem az tette halhatatlanná, hogy néhány hónapig uralkodott a forradalom felett, hanem az, hogy a forradalom által mondhatta el legtragikusabb és legtisztább szónokatait.”]

(A szögletes zárójelbe tett részeket 1996 október–novemberében írtam. – A. G.)

Istenem! Míg én Lamartine és Robespierre árnyalakjaival bíbelődöm, a magyar sajtóban dúl a médiaháború, s „a hallgatás rangjáról” vitáznak. Az aktualitását, úgy látszik, soha el nem vesztő Horthy-kérdés megint előkerül:

„Egyedül ő fogta fel, hogy a franciaországi partraszállás, a keleti front összeomlása közben, a varsói felkelés, a Hitler elleni összeesküvés és a román kiugrás előestéjén a német örültség még mindig legfontosabb dolgának tartja a zsidók kiirtását, és ezt meg kell akadályozni. És a Horthyra szórt rágalom célja valójában az egész magyarság elmarasztalása. Aki ezekről a kérdésekről csak nyeglészkedni tud, annak ilyenkor hallgatnia illenék; ha nem akar idegen zsoldosság gyanújába keveredni.” (Dessewffy László, Új Magyarország. 1994. január 25.)

[Újra csak Furet és a francia forradalom ad magyarázatot. Most, évekkel később, 1996-ban olvasom könyvében, hogy a forradalmi tudat logikája hajlamos a manicheus magyarázatokra. Az ennek nyomán kialakuló morális világkép csak jókat és rosszakat tud elfogadni. Mert a cselekvésnek nincsenek korlátai, csak ellenfelei. Az ellenfelek pedig árulók, vagy az idegen – tehát rossz és káros – érdekek zsoldosai. Csakhogy 1994-ben beszélhetünk egyáltalán „forradalmi tudatról”?]

Hagyjuk a hallgató írókat, a médiaháborút, a rádióban elbocsátott szerkesztők ügyét, Lamartine-t olvasom.

Lassan haladok.

A király szökése (1791. június 20–25.) lélegzetelállítóan izgalmas, tárgyilagos, részletező, és ami meglepő: majdnem királypárti. Vagy talán inkább: emberpárti? Ahogy a varennes-i elfo-

gatásukat, a fűszeresnél töltött napjukat leírja, a könyörgés, a reménykedés, a kétségbeesés szörnyű óráit ábrázolja – Isten bocsássa meg –, a két román szörnyeteget juttatja eszembe. A suszterből lett diktátort és „akadémikus” feleségét, ahogy télkabátjukban gubbasztanak, idegesen pillognak órájukra, és várják a soha meg nem érkező szabadítókat.

Lamartine minden szánalma, megbecsülése a királyi páré. De vajon milyen lélekkel olvashatta ezeket az oldalakat az *Akasszátok fel a királyokat szerzője?*

„Semmi sem veszélyesebb egy érző emberre nézve, mint megismerni azokat, kik ellen harcol.” (I. 111.)

Lamartine-ból egy kötetre való aforizmát lehetne kigyűjteni. Íme, egy újabb gyöngyszem: „Egy erényes embertől mindig számítani lehet önzetlenségére, de egy párt tömegétől soha. A pártok sohasem nagylelkűek, nem mondanak le, hanem kiirtják ellenfeleiket. A hősi cselekedetek a szívből származnak, és a pártoknak nincs szíve; nincs egyebök, csak érdekeik és nagyravágyásuk. Minden testület maga a megtestesült önzés.” (II. 62.)

Fenyegető jóslatok.

Horn Gyula, a bukott rendszert képviselő MSZP elnöke szövetségre lép Nagy Sándorral, a legnagyobb magyar szakszervezet, a MSZOSZ elnökével. A választások előtt. Az eseményt a Pesti Hírlap így kommentálja: „Horn Gyula és Nagy Sándor szövetsége nem »más utat« ígér. Hanem visszatérést a magántőke áldásaival kacérkodó baloldali korlátos demokrácián át a pártállam restaurációja felé.” (Febr. 14.)

Változtatlanul – s némi lelkifurdalással – Lamartine-t olvasom.

A június 20-i (1792) tüntetés leírása a könyv talán legmozgalmasabb fejezete. A felzigatott és felfegyverzett csőcselék bevonul a nemzetgyűlésbe, majd betöri a királyi palota kapuját, s csak XVI. Lajos lélekjelenlétének köszönhető, hogy nem kerül sor vérengzésre.

A könyv másik csúcspontja a királyi család szökése, majd megaláztatása. Mind a két fejezet a királyt rehabilitálja, neki szolgáltat igazságot.

A girondiak története – újra meg kell állapítanom –, ha nem is királybarát, ha nem is royalista, de mindenképpen méltányos a királlyal.

„Bajos sokáig gyűlölni a minket gyűlölők ellenségeit.” (III. 57.)

Úgy látszik, rám is érvényes Lamartine maximája, miszerint „Az üldözés oly gyűlöletes a közszellem előtt, hogy még látszata is megindítja a nemességűeket. *Az emberi lélek hajlandó azt binni, hogy az igazság mindig az üldözött oldalán van.*” (II. 138.) De hogy Lamartine magára is gondolt, elég elolvasni az előbb említett fejezeteket XVI. Lajos elfogásáról és júniusi megszégyenítéséről. A király bebörtönzéséről és kivégzéséről írt részek nem hiszem, hogy megcáfolnának.

„Mindent kicsinnyé tesz az ember, mit határozottan körülír. Semmitsem meghatározni és mindent remélni: ez a forradalom varázsa.” (III. 205–206.)

[A XIX. századi, elsősorban mégiscsak költő Lamartine felismerését a fogalmakkal dolgozó XX. századi történész, a korábban is idézett François Furet a következőképpen határozza meg: „A forradalmi politikának szerves részét alkotja, lényegéhez tartozik a bizonytalanság.” (Fr. Furet 57. l.)]

„Midőn az elveket a szenvedély váltja fel, a mérséklet árulásnak számít.” (IV. 80.)

Pszichológiai tanulmányt lehetne – és kellene is talán – írni arról, hogy egy ilyen hatalmas történeti tabló áttekintése közben – a girondiakra gondolok – miként módosul az ember véleménye. Módosul és finomodik. De bárhogy is nevezzük, mindenképpen változik.

Míg egyértelműen áldozat XVI. Lajos (például szökése, de még a július 20-i tüntetés idején is), szinte osztatlan szimpátiánk az övé. Amikor viszont cselekednie kellene, és képtelen rá, mikor meg kellene védenie a kastélyt, megszerveznie a csapatokat, s ehelyett tehetetlenül várja a végzet beteljesedését, akkor az áldozatoknak kijáró szolidaritás egyszerre szertefoszlik, és helyét a szájalom foglalja el – ez pedig a megvetés ikertestvére. Mindezt betetőzi az a jelenet, mikor a királyi pár a nemzetgyűlésbe menekül, és az újságírók karzatán szoritanak nekik helyet. Kinn dörögnek az ágyúk, s nem lehet tudni, mikor tör be a csöcselék, és követeli a király kiadását, a király pedig nem tud ellenállni a természet követelődzésének, ételt hozat, és jóízűen falatozza az izletes kolbászt. Az egész olyan, mintha egy rosszindulatúan megrendezett leleplezés volna. Marie Antoinette pedig, ha addig nem akarta volna, most kénytelen észrevenni – ahogy a szerelméből kiábrándult Karenina Annáról írja Tolsztoj –, hogy férjének eláll a füle. Az asszony hozzá sem nyúl az ételhez, és elrémült megvetéssel nézi, ahogy a király fal. Akiről ugyan igaztalanul híresztelik, hogy nem ismer mértéket a szeszes ital és az ételek fogyasztásában, hogy gyakran berüg, hogy nem tud uralkodni magán. Ez a külső körülményekre fittyet hányó falás a szóbeszédet látszik igazolni. A nemzetgyűlés tagjai, az örök és katonák is ezt látják a királyi ebédben, melynek pincérei katonák, asztali zenéje puskaropogás. És neki, a Habsburg királylánynak ezzel az emberrel kell sorsközösséget vállalnia. Ezzel az emberrel van összekötve élete és halála. Ott, a nemzetgyűlés szalmafonatú padján az emberi jószág és szelídség erénye – amit nem lehet XVI. Lajostól elvitatni – hirtelenjében semmivé foszlik. Marie Antoinette és mi is csak az elálló füleket látjuk.

Az 1792. szeptemberi szégyenletes és elrémítő mézszárlás előkészületeiről ír Lamartine. Meggyőzően bizonyítja, hogy korántsem váratlan katasztrófáról volt szó, a nép kiszámíthatatlan lázadásáról, hanem mérnöki pontossággal eltervezett tömeges emberirtásról. Danton tehát semmiképpen sem tekinthető látnoknak, mikor néhány nappal az események előtt „új izgalmat” jósolt. „Okmányok és adatok igazolják – írja Lamartine –, hogy ez új izgalomra, melyet Danton megjósolt és magáévá tett, minden meg volt fontolva és előkészítve: végrehajtok, áldozatok, sőt még a sírok is.” (IV. 134.)

A sírok emlegetése korántsem stílári fordulat, szó szerint értendő. Az „illetékesek” a Saint-Jacques du Haut-Pas egyházkerület sírásójánál még augusztus 28-án, tehát napokkal a mézszárlás előtt megrendelik a sírokat.

A felelősség kérdésének vizsgálatát Lamartine a következőkkel zárja:

„A gondolat Marat-é, az elfogadás és a felelősség Dantoné, a végrehajtás a felügyelő bizottmányé, a bűnrészesség többeké, a gyáva türelmesség valamennyié.” (IV. 136.)

Egyre inkább úgy érzem, az emberek nem műveket olvasnak, hanem önmagukat. Csak a saját véleményük megerősítését hajlandók befogadni.

Szinte félve vágok bele a huszonötödik könyv olvasásába.

Stílusosan épp most kerül kezembe Cseres Tibor *Vérbosszú Bácskában* című könyve, amelyben a Feketehalmy-Czeydner-féle újvidéki vérengzés magyarirtó megtorlásáról ír. A vérbosszúnak hozzávetőlegesen 40 000 ártatlan magyar esett áldozatul. Tibor annak idején tőlem is kért adatokat. Sajnos, akkor egyszerűen képtelen voltam előkeríteni jegyzeteimet, pedig szociográfiámban a „tomegsírba lőtt bukovinai székelyekről én is írtam, igaz, csak néhány sort.

Most látom, hogy a kötet végén a forrásmunkák közt *Emelt fővel* című könyvem is megemlíti. Hogy Cseres Tibor mennyire nem túlzott – vagy inkább nem túlozhatott –, Vajda János száz évvel korábban keletkezett írása is igazolja. Az idő múlik, az erkölcsök alig változnak, mintha a gének a gyilkolás módszereit is átörökítenék. Az *Egy honvéd naplójából* című írásában olvasom, hogy a szabadságharc idején a bánsági harctéren „hallatlan kínzások közt végezték ki a foglyul esett honvédet. Példának okáért: fölmetszették az élő honvéd hasát, szalmát tettek belé s azt meggyújtották. Egyiknek lábát térdig megnyúzták, aztán nyúzott lábainál fogva a napra kiasztották. Másokat elevenen eltemettek stb. Mondhatnék még többet, de elég ebből ennyi is.”

Magyarország választás előtt áll, nem haszontalan felidézni, hogy kétszáz éve, 1791-ben hogyan készült erre a közjogi aktusra Franciaország, közelebbről Párizs:

„A választás pillanata jeladás volt, s az időszaki sajtó elkeseredett harcba kezdett. (...) Harag, gyanakvás, gyűlölség, irigység, elvakultság, hiszékenység, káromlás, vérszomj, rettegés, őrjöngés és ravaszság, lázadás és hithűség, ékesszólás és ostobaság, mind szócsőre lelt a polgári szenvedélyeknek ebben a hangzavarában. A város esténként szinte szédelgett a felkorbácsolt indulatok közepette. Minden munkát máskorra halasztottak. Az újságkihordók kiabálása, a politikai klubokból hazatérők harcias dalai, a zajos gyűlések és az élelmiszerek drágulásáról terjesztett valódi és rémhírek a város lakosságát folytonos izgalomban tartották. Az aggodalom senkit sem hagyott aludni. A közönyösség árulásnak látszott.

A számtalan szenvedélyt a sajtó pumpálta szét a nemzettest ereibe. Irálya már-már a félrebeszéléshez hasonlított. Nyelve a cinizmusig aljasodott. Átvette a csöcseléktől kiszólásait, közönségességét és szemérmertlenségét, durvaságát, sőt még szitkait is, hogy mindezt írásaiba szöve csak annál nagyobb erővel bömbölhesse sértéseit azok fülébe, akiket gyűlölt.” (I. 158–159. – Tellér Gyula fordításában.)

„A forradalmaknak, hasonlóan a kormányokhoz, két jogos eszközük van a védekezésre: törvényes ítélet és a harc. Amennyiben gyilkolnak – barátaitak elrémítik, és igazolják ellenfeleiket. A világ együttérzése elfordul a vérrel bemocskolt ügyektől. Az a forradalom, amely egészen tiszta maradna, meghódítaná a mindenséget.” (IV. 172.)

[A vértelen márciusi forradalom ifjú vezetői – Petőfi, Vasvári és Jókai –, elképzelem, milyen lelkesen olvasták 1847–48-ban ezeket a sorokat. Ők még szent naivitással hihettek a tiszta, mindent meghódító, vértelen világforradalom győzelmében.]

A sajtóról Lamartine-nak meglehetősen elítélő a véleménye. Különösen az aljas sajtóról, amelynek legjellegzetesebb képviselőjét a francia forradalom termelte ki Marat személyében.

„Marat... nem elégedett meg a királyi sajtó elorzásával, Rolandtól bizonyos pénzüsszeget kért a pasquillok nyomtatására, melyek készen álltak tárcájában. Roland megtagadta (korábban ugyanis a titkos pénzalapot elvették a tárcától). Marat feladta a minisztert a hazafiak boszújának. Danton elvállalta, hogy betömi Marat száját. (...) Marat mindamelllett nem szűnt meg dühöngeni Roland, Rolandné és barátaik ellen. Az *Ami du Peuple* (A Nép Barátja) minden kísérletet, mit e párt a kormány, Párizs békéje és biztonsága helyreállítása érdekében tett, úgy tüntetett fel, mint összeesküvést a hazafiak ellen. (...) •Lealjasítani a nemzetgyűlést, lázadást szítani ellene, bizalmatlanságot hinteni a kormány és a nép közé: ez Marat falragaszainak és hírlapjainak célja, mondta Roland.” (V. 36–37.)

Ha tíz évvel korábban olvasom Lamartine könyvét, a Marat-jelenség beleolvad a többi rémség közé. A mézárások mellett ennek a tehetség, de testileg és lelkileg is mocskos em-

bernek a működése legfeljebb undort keltett volna. Azóta volt némi találkozásom a sajtóval, tudom, hogy a nyomtatott betű, a másnap már szemébe dobott ócska papír milyen hatalmas, milyen lélekmérgező tud lenni. Hogy a mindig tájékozatlan és az indulatainak kiszolgáltatott tömeget a hazugság milyen rafináltan álcázott fondorlataival lehet megszédíteni, rávenni becsstelenségekre, sőt aljasságokra. És hogy az etikus ember (a mi girondistáink analógiájára) ebben a mocsárban milyen védtelen, és hogy mindig akadnak olyanok, akik csak azért, hogy a karzat tapsát kiérdemeljék, a hitványság védelmére kelnek, mert nekik ez a legfontosabb – és ez a legkifizetődőbb.

Számomra Marat nem történelmi személy, nem a múlt megvetett alakja, hanem maga a megtestesült jelen, az aljasság hús-vér alakja, akivel újságolvasás közben naponként találkozom.

Lamartine-t olvasom, és lélegzet-visszafojtva várom, mikor jelenik meg már az igazságosztó végzet arkangyala, Corday Sarolta.

Az ünnep – 1994. március 15. – politikába fullad. Politikába fojtják. S mindehhez látható élvezettel kontráz a sajtó és a média. A pártok kopogtatódécudulákkal háznak, a Demokratikus Charta a szerintük megtámadott demokrácia mellett tüntetéseket szervez, hiú vénemberek szónokolnak, egykor tisztelt költők, prózáírók a szereplés mámorában észre sem veszik, hogy szánalmas ügy korteseivé váltak.

Már több mint egy hónapja tudjuk, hogy május 8-án lesz a választás. Harag, gyanakvás, gyűlölség, irigység, elvakultság, hiszékenység, káromlás, vérszomj, rettegés, őrjöngés és ravaszság, lázadás és hithűség, ékesszólás és ostobaság mind szócsőre lel, minduntalan ezzel találkozom, s előlük menekülve olvasom Lamartine-t.

„A parlamenti szövetkezések veszélye az: hogy a hazafiságot a legjobb polgárok lelkében is pártossággá változtatják.” (V. 125.)

A nemzeti ünnepen különböző díjak és kitüntetések mellett kiosztották a Szabad Sajtó díját is. Többekkel együtt egy posztmodern magyar író is megkapta. A díjkiosztáson Horn Gyula, az MSZP elnöke tartott pohárköszöntőt. „A választások után – jelentette ki –, ha az MSZP-n múlik, szabad lesz a sajtó.”

Horn Gyula, posztmodernnek – egymás mellett. A szemük sem rebben. Úgy látszik, nemcsak a pénznek, a díjaknak sincs szaguk.

Lamartine – érezni lehet – nem szereti Marat-t, csakhogy ez az „olcsó optimista” polgár bámulatosan méltányos:

„Marat az újkori proletáriátusnak, ennek a napi bér által szelídített rabszolgaságnak volt a képviselője... Marat-t nemcsak az uralom szenvedélye fűtötte, hanem annak a szenvedélye is, hogy az emberi nemzet szenvedő és lealázott osztályát jogaiba visszahelyezze.” (VI. 175.)

„(Marat) saját életével éppoly pazarlón bánt, mint a máséival.” (VI. 178.)

Lamartine-t olvasom.

Az élvezetből lassanként csak az önkínzás maradt. Újra tapasztalnom kell, hogy a történelmet, egyáltalán, a való világot nem a racionalitás, nem a célszerűség és annak felismerése, hanem az ezeket és még valamit összegző irracionális irányítja. Ezek az erők, ahelyett, hogy az ésszerűség medrébe terelnék az eseményeket, épp ellenkezőleg, a kiszámíthatatlan, az ésszerűtlen, a mindenki által kárhozottat és senki által (kivéve talán a senkiket!) sem kívánt irraci-

onalitás ösvényére szorítják. A szándék, a jóakarát, a felismerés mind kevés. A tételek egyenként mind pozitívak, az összegük azonban óriási negatívum.

Danton hiába kér bocsánatot, hiába tudják a gironde hívei, hogy el kellene fogadniok a feléjük nyújtott kezét, képtelenek rá. A szeptemberi vérengzés mocskát még a megbánás sem tudja lemosni Danton nevééről. Oly görcsösen ragaszkodnak elveikhez, hogy szolgálni is képtelenek. Az erő gyávaságba fordul, a gyávaság pedig megbocsáthatatlan.

Ugyanezt éreztem Thuküdidész olvasása közben is. A tehetetlenséget, a kiszolgáltatottságot. Ezt az érzést felerősíti a jelenleg folyó választási harc. A választók megdöbbenően keveset törődnek a valósággal, hamis és megvalósíthatatlan vágyálmaikra hagyatkoznak. A pártok ezeken a hullámokon lovagolnak, és elhítetik a naiv közönséggel, hogy óceánjáróban ülnek, bármilyen viharral meg tudnak küzdeni. Csak később derül majd ki, hogy az egész szemfényvesztés volt. A „hullámlovas” egyetlen vékony deszkán egyensúlyoz.

Késve került kezembe Debreczeni József riasztó cikke a Magyar Nemzetből (*Magyarország – restauráció előtt*. 1994. április 9.). Azt bizonygatja, hogy az egykori uralkodó párt törvénszerűen hatalomra fog jutni. Méghozzá demokratikus választás útján.

„Hogy mindez ilyen könnyen és gyorsan végbemehet, abban különleges felelősségük van mindazoknak, akik a lehangosabb antikommunistákként szerepeltek egykoron, vagy szerepelnek még ma is. Először is annak a pártnak, amelyik főszerepet játszott az úgynevezett Demokratikus Charta életre hívásában, s ezzel lehetővé tette az MSZP számára, hogy nagyon korán kijöjjön a politikai karanténból, méghozzá igen előnyös pozícióban. *A szabaddemokraták most minden jel szerint azzal tetőzik be művüket, hogy koalíciós partnerként visszasegítik a hatalomba az egykori kommunistákat.*

... természetesen óriási szerepet játszottak és játszanak az események illetén alakulásában bizonyos, *a magyar sajtóban meghatározó pozícióit betöltő értelmiségi csoportok.* Azok, amelyek oroszlánrészét vállaltak az új politikai elit lejáratásában. Akik megalakulása pillanatától folyamatosan tehetetlenséggel, hozzá nem értéssel, reakció és szélsőséges politikai törekvésekkel, majd korrupcióval vádolták a kormányzatot. S akik végül pár hónap leforgása alatt szétverték a Fideszt, *azt a maradék politikai erőt,* amely még képes lehetett volna a hatalmi visszarendeződést megakadályozni!

Mindezeket túl: ami bekövetkezik, törvénszerűen következik be. A történelem arra tanít, hogy *a nagy változásokat mindenütt követi a visszarendeződés.*

Magyarországon restauráció lesz.”

Elkeserítő jóslat. S még elkeserítőbb, hogy könnyen be is következhet. Hacsak...! De ennek a „hacsak”-nak igen kicsi a valószínűsége. Túlságosan sokan vannak, akik negyven év alatt így vagy úgy kötődtek a kommunista rendszerhez. Elsősorban anyagilag, mások családi és emberi kapcsolataikon keresztül, s a legkisebb csoport az, amelynek a tagjai a helyesnek felismert eszmékhez ragaszkodnak. A közömbösökkel gyengített, megosztott ellentáborral szemben valószínűleg ezek kerülnek fölénybe. Minden (vagy legalábbis sok minden) kiderül a választások után.

[Újra Petőfi kísért. A világszabadság gondolata, a tiszta forradalom, amely egy csapásra meghódítja az egész világot. Petőfi még hihetett a vértelen forradalomban, s haláláig megőrizhette hitét.

Nekünk mi maradt ebből? Talán épp a pajzsként elének tartott Petőfi miatt nem vehettük észre a contradictio in adiectót, azt, hogy Lamartine feltételes állítása magában hordja cáfolatát. Nem létező valamiről beszél. Állítása s Petőfi hite is önellentmondás. Csakhogy 1848 még-

icsak létezett, és más volt. Petőfi hitéből, gyanítom, meglehetősen sok maradt ránk. Szívét melengető káprázat, megtartó ábránd és vigasztaló önáltatás. Épp Petőfiék révén. Mert számunkra a forradalom mindig egyet jelentett negyvennyolccal, a nemzeti függetlenséggel, a szabadsággal. Nálunk ez a kettő elválaszthatatlan. Sziámi ikrek – s ha művilleg megpróbálják szétoperálni őket, mindkettő belepusztul, mindkettő semmivé foszlik, hazugsággá válik. Mint ahogy a száz évvel későbbi, az annak kikiáltott s 1948 után nyakunkba zúdított forradalom az volt.

Ennek a torzszülöttnek is volt ikertestvére: a tőle úgyszintén elválaszthatatlan szolgaság. A Szovjetunió felsőbbségének hűbéri elismerése.

Miért is tagadnám, szeretem (vagy csak *szerettem?*) a forradalmat, de csak 1848-ért. Szeretem a forradalmat 1956 miatt. De vajon a forradalmat szeretem-e bennük? Szabad-e egyáltalán ebbe a *szeretem, nem szeretem* játékba belevonni a forradalmat?

„A forradalmi korszakok a történelem leghomályosabb korszakai” – olvasom Fr. Furet már idézett könyvében (153. l.). Mostanában azt is megkockáztatják, hogy a klasszikus forradalomhoz, a franciához a valóságos népnek úgyszólván semmi köze sem volt. Szó sem lehet arról, hogy az irányította volna az eseményeket, hogy az lett volna a gerjesztője. „A forradalmi dinamikát a klubok és a népi társaságok szították egy fiktív nép nevében.” (Fr. Furet idézi egyet-értően Cochin francia történész megállapítását – 188. l.). És természetesen megint előkerülnek a szabadkőművesek, kiknek óriási szerepét (pozitív vagy negatív szerepét – ki-ki választhat) bornírtáság volna tagadni. Azonban minél határozottabban rajzolódnak ki azok a szálak, amelyek a jakobinizmust összekötik a bolsevizmussal, annál erőteljesebb az ellenszenvem. Mert ahogy nem a véletlenek egybeesése vezetett a szeptemberi gyalázatos mézáráláshoz, úgy a bolsevizmus történetében sem lehet „sajnálatos torzulásnak” tekinteni a Gulagot és annak 16 millió áldozatát.

A történelem leghomályosabb korszaka... a cselekvés helyét a retorika, a gondolkodás helyét az ideológia foglalja el... Olvasom, olvasom Fr. Furet elemzését a francia forradalomról, s mintha a nem is olyan régműltről olvasnék. Mintha néhány éve a gondolkodás rovására nálunk is túltengne a retorika, s visszatekintve olyasféle sejtések kerülgetnek, hogy rosszul ítéltük meg akkori és jelen helyzetünket. Szinte hallom az annyit emlegetett felszólítást: „Tetszetek volna forradalmat csinálni!” Az elmúlt évtizedben mégiscsak forradalmat éltünk volna át, egy fel nem ismert, lehetőségeit elszalasztott forradalmat, és ez a fel nem ismerés lett volna az első szabadon választott miniszterelnök eredendő bűne? Soha helyre nem hozható, végzetes tévedése?

Talán ha vezetőink szerepükre készülve olvasták volna Lamartine-t, vagy modern Petőfi-ként kinyitják a marxizmussal és a kommunista párttal az 1956-os magyar forradalom hatására szakító Fr. Furet könyvét, akkor talán számukra is világossá vált volna, hogy a forradalom lényege nem a tényekben, az eseményekben rejlik, hanem az eszmékben. És éppen az eszmék hatására nem lehet elkerülni, „hogy a tények ne kezdjenek olyanná válni, amilyeneknek látják őket”. (Tocqueville-t idézi Fr. Furet. 185. l.)

Mi viszont milyennek mertük látni? Talán mégiscsak hiányzott belőlük és belőlünk Petőfi bátorsága? Mertünk szemével farkasszemet nézni? S azóta is, „ki meri meglátni, ki meri idézni az igazi arcát?” (Babits Mihály: *Petőfi koszorúja*)

Nem csak a francia forradalom idején vagy a peloponnészoszi háborúban érezhette az ember a teljes kiszolgáltatottságot. Ennek átélésére a jelenkor is bőven ad alkalmat. Pozsonyba kellett utaznom, s vendéglátóim a Magyar Intézet mikrobuszán kivittek, hogy megnézzük a bőszi erőművet.

Ijesztő és félelmetes látvány. Fóliázott, kátránnyal kikent betontekőbe szorított tenger. A szomszédos falvakból csak a templomtorony dugja fel a fejét. A többit eltakarja a töltés és a benne hullámzó fenyegetés. Ha valami katasztrófa következne be, akkor a tizennyolc méterrel a fejük felett folyó óriási víztömeg úgy sodorná el ezeket a falvakat, mint a mi parti homokba épített várainkat az első arra közlekedő hajó hulláma. Néhány falvat szinte elvágtak a nagyvilágtól: beszorultak az új meder és az Öreg-Duna közé. Ha az egykori, korábban pár kilométer távolságra fekvő „szomszédos” faluba el akarnak jutni, hatvankilométeres kerülőt kell tenniük. Hidat ígértek, kaptak helyette kompot.

Maga az erőmű olyan, mintha bontanák. A kapukat most javítják, távolban látni a várakozó hajókat, uszályokat és az irdatlan hosszú zsiliprendszert. A látvány lehangoló: a természet testén ejtett óriási, sosem gyógyuló seb. Ahogy mondják, a kátrányozott, fóliázott mederben nem élnek meg a halak. Nincs növényzet, nincs élet, csak romló töltések, műszakilag elhibázott zsilipkapuk és halott víz. Ez a bőszi erőmű. A szlovákok büszkesége és Európa szégyene.

Megnéztük a meggyalázott Öreg-Dunát is. A vízszint legalább négy méterrel alacsonyabb, a vízterelő gátak, amelyeken olykor átbukott a víz, most értelmetlenül süttetik hátukat a napon. A Duna, úgy látszik, beletörődött sorsába. Sodra meglassúdott, a folyó összetöppedt, mint aki belefáradt a felesleges hadakozásba. Hol van már az a folyó, amelynek még arra is volt ereje, hogy a meder fenekén összegyűlt kavicsot görgesse-kavarja és magával sodorja? Mintha meggyötört saját magunkat látnám. Ez a folyó fáradt és kiábrándult. Szégyenli magát, s láthatóan rühelli, hogy még így megalázva, kifosztva is viselnie kell a régi tisztséget: határfolyó. Országot választ el anélkül, hogy országokat kötne össze.

A vízellátást, a csallóközi falvak sorsát ugyan nem oldaná meg, de önkéntelenül is az jut az ember eszébe, hogy talán mégsem az üres medret, hanem a víztömeget, a széles folyót jelölték meg annak idején határként. Ahogy elterelték a folyót, azzal a határt is áthelyezték, s azoknak a falvaknak, amelyek a csatorna és a határ közé szorultak, át kellene kerülniük Magyarországhoz. Hidat építenénk nekik, és bekapcsolnánk a hazai élet vérkeringésébe. És akkor a jobb oldali töltést (amihez eddig semmi közünk nem volt) ráadásként még gondolnánk is!

Lamartine-t olvasom:

„A költők és a hősök ugyanabból a fajból valók. Nincs köztük más különbség, csak ami az eszmét a tettől megkülönbözteti. Az egyik végrehajtja azt, mit a másik gondol. A nők természetből lelkesülők, mint az egyik, és bátrak, mint a másik. A költészet, a hősiesség, a szerelem ugyanazon vérből valók.” (VII. 148.)

„Egy vétkes tettet a hősies tettől már végrehajtás előtt megkülönbözteti az az eszköz, amellyel végrehajtják. A vétek mindig kénytelen hazudni, az erény soha. Az egyiknek sötétség van szüksége, a másik nem akar egyebet világosságnál.” (VII. 167.)

Az írószövetség választmányának ülése 11-kor kezdődött, de ahogy várható volt, nem jöttek össze annyian, hogy határozatképesek legyünk. Egyetlen téma: tiltakozás a rádiós elbocsátások ellen. Ez ugyanis a sajtószabadság megsértése. Húszan voltunk jelen (a határozatképeséghez 35 kellett volna), s Lakatos István felolvasott egy aláírásra javasolt szöveget. Semmi különös nem volt benne, nyugodtan alá is lehetett volna írni más, normális körülmények közt. Választások előtt azonban, a kampány időszakában, minden politikai tetté válik. Ebben a mezőben ez korteskedés, mégpedig a mellett a politikai irányzat mellett, amelyet én a magam részéről nem támogathatok. Ezt lényegében el is mondtam.

Közben Varga Domokos is szót kért, és egy másik nyilatkozat szövegére tett javaslatot. Három oldalon hat pontban foglalta össze az írószövetség választmányának aggodalmait napjaink ijesztő jelenségeivel kapcsolatban. Szép és hosszú szöveg, amelyet el lehet és talán el is

kell küldeni a mindenkori kormánynak, de édeskevés köze van ahhoz, amiért összehívtak bennünket. Javasoltuk, hogy amint feláll az új kormány, a nyilatkozatot közzé kell tenni azzal a megjegyzéssel, hogy ezt még a választások előtt fogalmaztuk meg, amikor senki sem tudta, milyen lesz a parlament összetétele.

Végül abban állapodtunk meg, hogy aki akarja, az írja alá a Lakatos-féle nyilatkozatot, a szöveget az aláírók nevével együtt a *Tájékoztatóban* közzéteszik, s talán valamelyik lapban is. Végezetül azt kértem, a szövegben ne szerepeljen az írószövetség választmánya. Legyen ez mindenkinek egyéni akciója.

Olaszországba, Rómába utazom. Ideiglenesen félre kell tennem Lamartine-t.

Othton választási izgalmak, kampány, bár amerikai barátom szerint Magyarországon nincs választási kampány. Nincsenek rendezvények, kevés a plakát, az izgalom. Így nem lehet szavazókat szerezni. Az USA-ban egészen más, nem is beszélve Brazíliáról vagy Spanyolországról. Magyarországon az emberek nem veszik komolyan a választást. Nemcsak a polgárok, hanem maguk a jelöltek sem. Egyik ismerőse például a KDNP jelöltjeként indult volna, de nem tudta összegyűjteni a szükséges mennyiségű „kopogtatócédulát”. 300 hiányzott a 750-ből. „Ha szól nekem – mondja amerikai barátom –, megszervezem, s biztos vagyok benne, hogy meglett volna.”

Rómában a Via Giulián, a Magyar Intézetben lakunk, megcsodáljuk a vatikáni múzeumot, Szőnyi képeit a Triznya Kocsmában, a Szent Cosma és Damiano-bazilika mozaikjait, s megdöbbenve értesülünk Gyöngyössi Imre váratlan haláláról. A május 8-án megtartott magyarországi választások eredménye általános riadalmat kelt. Egy szélsőjobboldalinak mondott olasz újság képes riportban számol be a választásokról. Az egyik képen magyar ruhás, árvalányhajas népviseletbe öltözött választók szavaznak, a másikon pedig népviseletes cigányok dobják be szavazólapjukat az urnába. A kommentár szerint a magyarok Moszkva karjai közé vetették magukat, s az ország előtt becsapódott az Európába vezető út kapuja. A magyarok ugyanis nem Európa, hanem a kommunizmus mellett szavaztak.

Hátravan még a második forduló, s ha magyarokkal akadunk össze, mindenki azt latolgatja, mire lehet számítani. Vajon észbe kapnak-e az egymással civakodó pártok? Majd meglátjuk. A második fordulóban már mi is részt veszünk.

A követség fogadást ad a kinn tartózkodó Mádl Ferenc közművelődési miniszter tiszteletére. „Csak egy nagykoalíció menthet meg bennünket a kommunista kormánytól” – hallom többektől is. De ennek lehetősége – meggyőződésem szerint – csak elméleti. Horn Gyula autóbalesetéről is itt hallunk először.

Kötelességszerűen elzarándokolunk Shelley és Keats sírjához a protestáns temetőbe. A sírok közt macskák sétifikálnak, simogatásuk tilos, és a temető gondozói semminémű felelősséget nem vállalnak azért, ha az óriás fenyőkről valakinek a fejére esik egy félkilós toboz.

Magyar sírt is találtunk: Aniko Eva Acs nata Zinner. 4. XI. 1927 – 22. III. 1965.

Május 14-én búcsúlakoma a Triznya Kocsmában. A prímet a római követ, Szőrényi Laci viszi, csillogtatja valóban bámulatos memóriáját, alapos felkészültségét, és az etruszk birodalom bukásának okait az Eötvös-kollégisták obszcenitást sem megvető nyelvi fordulataival fűszerezi. A legezoterikusabb művészi eszmefuttatás, a kora középkori jelképrendszerek elemzése sem ússza meg egy-egy női vagy férfi nemi szerv említése nélkül. A hölgyek szemrebbetés nélkül hallgatják, az asztalnál ülő jezsuita atya és a vatikáni tisztségviselő pedig úgy tesz, mintha semmit sem hallana.

Az első forduló választási eredményei is terítékre kerülnek. Szőrényi Laci kifejti, hogy nem mond le önként, nem teszi meg nekik ezt a szívességet (Granasztói Brüsszelben azonnal benyújtotta lemondását). Mádl pedig arról beszél, ha nem fog össze az öt parlamenti párt, ak-

kor a szocialisták a második fordulóban akár 100 képviselői helyet is szerezhetnek, s elérhetik az abszolút többséget.

A kormány már akkor megbukott, mikor a minisztériumokat nem tisztította meg a bomlasztó elemektől, s személyzeti politikájában egyik baklövést a másik után követte el. Szórényi Laci nevek említése nélkül hirtelenében több életrajzot is előad, amelyeknek „tulajdonosai” a művelődési minisztériumban dolgoznak, és történetesen épp Mádl közvetlen munkatársai. Az életrajzok sem nélkülözik a frivolitás erős fűszereit, s Mádl miniszter úr, annak ellenére, hogy ezek éle némileg ellene is irányul, látható élvezettel figyeli a „követ úr” sziporkázó magánszámait.

Éjfél után keveredünk haza, s Kádár György a kocsiban Tóth Bálint római kalandjaival szórakoztat. Hogy ragadtak be a liftbe, hogy nem sikerült kinyitniuk a Magyar Akadémia kapuját, hogy kellett az éjszaka közepén felzavarni a gondnokot stb.

Vége a római vakációnak, de hazafelé még betérünk Orvieto-ba, s míg a székesegyház homlokzatát csodáljuk, eszünkbe sem jut a francia forradalom, Lamartine, sőt – Isten ne vegye bűnünkül – a választások eredménye sem, csupán azt fájjaljuk – de azt nagyon –, hogy Luca Signorelli *Utolsó ítéletét* éppen restaurálják, s be kell érnünk Fra Angelico *Az Antikrisztus története*i című befejezetlen faliképével.

Itthon, azaz Magyarországon mindenki a választás katasztrofális első fordulójával traktál, én pedig felgyűlt postámat bontogatom, s közben bele-belelapozok egy-egy újságba. Elképedve olvasom a Népszabadságban a következőket (1994. május 24.): „Úgy gondolom, hogy ezt a négy évet (mármint a 1990–1994-es éveket – A. G.), bármennyire kibírhatatlanul hosszúnak is tűnt időnként, nem lehetett megspórolni.” Vajon kinek volt „kibírhatatlan”? Nyilván annak a kommunistának, aki erre a négy évre kipottyant a negyven éve megszokott és „kibírható” hatalomból. De hagyjuk! Vitányi Iván Beszélőben tett nyilatkozatára is rácsodálkozom: „Számomra 1990-ben is világos volt a politikai rokonság... az MSZP-ben kevesen voltak, akik ismerték az újonnan alakult SZDSZ belső mozgását. Én ismertem, és úgy éreztem, hogy ez a két politikai mozgalom tulajdonképpen egy. Persze nagy különbséggel, de mégis van egy közösség.” Különös, különös, különös. És ugyanakkor Konrád György nem tartja szalonképesnek Horn Gyula személyét, s helyette Kuncze Gábort ajánlja elfogadható miniszterelnöknek. Mindezt akkor, amikor még meg sem nyerték végérvényesen a választást. Sajnos, nem találkozom amerikai barátommal, a kampány mostani időszakával talán ő is meg volna elégedve. Bár ki tudja?!

Postaládám hírlevelekkel telik meg: Dornbach, Csóti, Semjén Zsolt, az MSZP-s Hegyi Gyula ajánlgatja magát, Módos Márton a Fidesz, Szilvássy György pedig a MIÉP színeiben.

A helyzet reménytelen, pedig „hazugság minden olyan mondat – olvasom az egyik újságban –, mely azt kísérli megfogalmazni, hogy Magyarországon a többség választotta az MSZP-t”. Kerekített számokkal ugyanis 1,8 millió ember szavazott az első fordulóban az MSZP-re, és 3,6 millió ellene. Természetesen ez a helyzetet mit sem változtat. Még 259 képviselői hely kiadó, következék tehát a második forduló.

A nap megdöbbenő szenzációja egy különös telefon. Megbízható forrás (?) szerint az SZDSZ és az MSZP már megkötötte a koalíciós paktumot. A következőkben állapotok volna meg:

1. Az MSZP beleegyezik, hogy az SZDSZ-es Kuncze Gábor legyen a miniszterelnök.
2. Ennek fejében Göncz Árpádot ráveszik, hogy megromlott egészségi állapotára hivatkozva mondjon le.
3. Az SZDSZ támogatni fogja egyrészt Horn Gyula köztársasági elnökké választását, másrészt az elnöki hatalom jogkörének kibővítését.

Természetesen mindez csak akkor valósítható meg, ha a két párt koalíciója eléri a kétharmadot. Akkor viszont semmi nem állíthatja meg őket, semmi akadály nem lesz az alkotmányos diktatúra bevezetésének.

Meglehet, hogy az egész csupán rémhír, de akkor is jellemző. A paktumnak, sajnos, egyetlen irreális eleme sincs. Minden lépése valószínűsíthető. Végrehajtását teljes biztonsággal csak egy olyan második forduló akadályozhatja meg, amely során az SZDSZ és az MSZP képviselőinek a száma nem éri el a kétharmadot. Ilyen eredményt el lehet érni, mint ahogyan a kétharmados, lehengerlő fölény kivívása sem elképzelhetetlen.

A marslakó Horn vaskoronával a fején magabiztos. Többmillióan rájuk szavaztak, s Ők elmondhatják, hogy az MSZP valóságos néppárt. Ők a kampány alatt nem a másik pártot szidták, hanem a saját programjukról beszéltek. Dialógust folytattak. Azaz ígérettek, s a nép hitte nekik.

De vajon meddig tart ez a hit?

Sajnos azonban sosem a tettek, az események a meghatározók, hanem amit az emberek erről gondolnak. A tömegek pedig azt gondolják, amit beléjük sulykol a sajtó. Amit az újságban olvasnak, amit a rádióban hallanak, és a tévében látnak.

Csapdába estünk – és most csak arra várunk, mikor és hogyan vesznek bennünket „kezelésbe”.

Az MSZP és az SZDSZ berkeiben teljes a zavar. A ringbe a Demokratikus Charta is beszállt, s úgy látszik, a „kemény mag” szeretné megvétőzni a koalíciót (Eörsi István, Kőszeg Ferenc stb.). Napokon belül az is kiderül, létrejött-e az a bizonyos titkos paktum.

A hatalom csábítása felmérhetetlen.

Fischer György szerint (a Magyar Gallup Intézet munkatársa) vizsgálódásaik azt igazolják, hogy „a szocialisták szavazótáborra a kádárizmust akarja visszahozni”. Felmérésük szerint az MSZP és az SZDSZ szavazótáborát két pont köti össze: „mindkét csoport – erőteljesebben, mint a többi párt támogatja – vallástalan, és tagadja a nemzeti ideológiát.” (Pesti Hírlap, 1994. június 1.)

Kérdés, ez a két negatívum elég erős összekötő kapocs lehet-e. Azt már én teszem hozzá, hogy ennek a kettőnek a tagadása egyértelmű lemondás a határon kívül élő magyarságról, hisz nekik épp ez a kettő a fogódzójuk: az egyház és a nemzethez tartozás tudata. Tanulságos összevetést kínál Horn Gyula nyilatkozata, hogy ő csak tíz és fél millió magyar miniszterelnöke akar lenni.

Majdhogynem fizikai fájdalmat jelent, de mégis folytatom *A girondiak történetét*. „Ami a történelmet a polgárháborúk leírásában elszomorítja, az, hogy a harcmező után a vérpadról kell beszélnie” – írja Lamartine (VIII. 177.), s mi kiegészíthetnénk azzal, hogy az olvasót viszont az szomorítja el, ha kénytelen tanúja lesz, olykor szinte résztvevőjévé válik a politikai szörnyettek tombolásának.

A terror événél, 1793-nál tartok, a girondiak, a királynő, Custine perbe fogásánál és kivégzésénél, mikor a lyoni felkelés leverése után elszabadul a pokol.

Nem szívesen veszek újságot a kezembe. Tudtam ugyan eddig is, hogy gyenge az ember, s egyedül az vigasztal, hogy a hazugságok, az önbecsapások mögött is a meggyalázott erkölcs képe dereng fel. Kevesen vannak a törőlmetszett erkölcstelének. Akik még a színlelt vagy hazudott erkölcs igazolására sem tartanak igényt.

„Robespierre sztoikus volt. A hajthatatlanságot erőnek, a makacsságot akaratnak tekintette. Kitépette volna saját szívét, ha ez képes lett volna gyengeséget tanácsolni neki. A rendszer megölte benne a természetet. Azt hitte, hogy nagyobb és magasztosabb teremtmény lesz az

embernél, ha feláldozza magából az emberiséget. Mentől inkább szenvedett ez erőszak miatt, annál igazabbnak képzelte magát. A szofizmák azon végetéig és az álerény azon túlzásáig jutott, mely gyűlöltté teszi az ember előtt önmagának minden nemesebb érzelmeit." (IX. 4.)

„A győztes párt első gyűlése azok ellen fordul, kik legközelebb állottak tanaikhoz és szenvedélyeikhez. A forradalomban, mint a háborúban, inkább gyűlölik azokat, kik elszakadnak táboruktól, mint akik szembeszállanak velük." (IX. 26.)

„A pártok mindent megbocsátanak azoknak, kik nekik szolgálnak." (IX. 36.)

„Az eszmék dühe kérlelhetetlenebb, mint az ember dühe, mert az embereknek szíve van, az eszméknek nincs. A rendszerek baromias erők, kik még azt sem sajnálják, amit összerombolnak." (IX. 40.)

Hullanak a fejek.

Nem csak Lamartine-nál, a valóságban is. A Híradó elején az aznapi áldozatokról emlékeznek meg. Pálffy G. Istvánt, hogy egészségét óvja, Nahlik felmenti. Raffay Ernő önként mond le a Hadtörténeti Intézet főigazgatói székéről. Botos Katalin szintén elhagyja a bankfelügyeletet. Bod Péter Ákos még tartja magát.

Készül a szigorú Házaszabály, a hiányzókat megbüntetik, és napirend előtt csak a kormány és a frakcióvezetők szólhatnak. A polgármesteri tisztség és a képviselői mandátum összeférhetlenségét rövidesen eltörlik, s mindössze hat követet akarnak lecserélni. A berni követség éléről, hírek szerint, elmozdítják Ódor Lászlót, s helyére ifj. Bibó István lépne. A név csengése jó, s ezzel a kommunisták szalonképessé válhatnak Nyugat előtt.

Az új kormány gőzhengere működésbe lép. A parlamenti meghallgatáson a Rádió és a TV alelnökeit az új kulturális bizottság bírósági eljárással fenyegeti.

Hullanak a fejek.

Tombol a terror.

A közjóléti bizottmány elhatározza, hogy ezentúl naponként százötven fő hulljon a kosárba. A császár pedig a különbékét fontolgatja Robespierre-rel.

A hegypárt egyik küldötte azt indítványozza, hogy a nyaktilót faragott kőből építsék fel a Concorde téren a Tuillériákkal szemben, mert szerinte a nyaktiló nemzeti emlékmű, mely arra figyelmeztet, hogy a nép ébersége állandó, bosszúja örökkévaló.

„A cinizmus és kegyetlenség megértik egymást. A kegyetlenség a szív cinizmusa." (IX. 74.)

„A szerepben nincs nagyság; nagyság csak a hitben van." (IX. 152.)

„A forradalmakban nem lehet eléggé bizalmatlankodni a szolgálai emberek iránt, egyedül ők veszélyesek." (X. 59.)

Könnyen becsapódik az ember, ha a technikai civilizáció bámulatosan gyors fejlődésével szembesül. Űrrepülés, számítógépes kommunikáció, a közlekedés sebessége. Mind olyan hihetetlen eredményeket produkált, hogy ezek mellett a XIX. század szinte a középkorba zuhan vissza.

Csakhogy ha könyvről van szó, az pár nap alatt Pest-Budán lehetett. Magyarország akkor ugyanis az osztrák birodalom részeként beletartozott egy rendszerbe, amit most nagy előszertettel „Európának" neveznek. Ezen a rendszeren belül Párizs, Bécs, Pest-Buda nem jelentett olyan áthidalhatatlan távolságot, ahogy azt az elmúlt negyven év alatt a saját bőrünkön tapasztaltuk. A technika ugyan hallatlan mértékben fejlődött, az információk áramlása bámulatosan felgyorsult, de ugyanakkor földrészünk kettészakadt, és ez Párizst messze lökte Budapesttől. Tudomásul kell vennünk a szomorú tényt, hogy Párizs a XIX. század közepén közelebb volt Pest-Budához, mint száz évvel később.

Mindezt azért jegyzem meg, mert elképedve olvasom, hogy alig jelent meg Párizsban Lamartine könyve, *A girondiak története*, az Életképek 1847. július 11-i számában (315. l.) Pálffy Albert már ismertetést írt róla.

Az akkori „primitív” körülmények közt a könyveket gyorsabban nyomtatták ki, s a terjesztés is hatékonyabb volt, mint a mai Magyarországon.

Lamartine könyve néhány nap alatt Párizsból Pestre jutott, s alig pár hét múlva Pálffy már el is olvasta. Pálffy viszont jó barátja volt Petőfinek, tehát korántsem lehetetlen, sőt valószínű, hogy – korábbi állításommal ellentétben – Petőfi, ha betűről betűre nem is olvasta el Lamartine könyvét (bár az sem kizárt), de mindenképpen ismerte. Hatvany Lajos *Így élt Petőfi* című, ötkötetes kompilációjában egyetlen olyan adatot sem említ, amelynek alapján nyugodt szívvel állíthatnánk, hogy a „Lamartine-féle polgári forradalmárok olcsó optimizmusán” (Hatvany Lajos szavai, IV. kötet 187. l.) edződött volna Petőfi következetes republikanizmusa. Egy lábjegyzetben Lukácsy Sándor ígéri, hogy külön tanulmányban bizonyítja majd be, hogy Petőfi olvasta Lamartine könyvét (Lukácsy Sándor: *Petőfi és Cabet*. ItK, 1966). Hogy elkészült-e ez a tanulmány, nem tudom. Az 1975-ben kiadott *Irodalomtörténeti Bibliográfia* nem regisztrálja.

Vissza kell vonnom tehát, amit Petőfiről és Lamartine-ről korábban feljegyeztem.

„Az eszmék emberi vérben növekednek. A revelációk vérpadokról szállnak alá. Valamennyi vallás vértanúk által isteníti magát.” (X. 155.)

Végre befejeztem *A girondiak történetét*, amely végső soron nem a gironde, hanem a forradalom történetét mondja el egészen Robespierre kivégzéséig. Alig tudtam letenni, de nem az élvezet, inkább a belső rettegés, az iszonyat tartott fogva.

Lamartine arcképcarnokában Robespierre-é a legkidolgozottabb. Az akkori idők köztudatában feltehetően vérszomjas zsarnokként élő jakobinus vezérnek, a Megvesztegethetetlennek igyekeznek igazságot szolgáltatni. Egyértelműen tragikus hőst lát benne, akit akkor áldoztak fel, mikor „a rémuralmat a törvényre, a forradalmat a rendre, a köztársaságot az egységre” akarta visszatéríteni (X. 151.). „Halála csak kezdete és nem oka a rémuralom megszűntének.” (Ez még akkor is igaznak látszik, ha tudjuk, hogy a jakobinusok bukása után darab ideig még folytatódtak a kivégzések.)

Saint-Justról készített skicce is inkább a költő keze munkája, mintsem a történészé. Az arcvonásait őrző festményről írja: „Szép, álmodozó, borús, mint egy elmélet, gondolkodó, mint egy rendszer, szomorú, mint egy előérzet. Ez inkább egy eszme, mint egy ember arcképe. Olyan, mint egy álom Drákó köztársaságából.”

Lamartine munkája túlságosan terjedelmes, s így olvashatatlan. Érdemes volna bő válogatást közreadni belőle. Ha rátalálna kongeniális fordítójára, még sikerkönyv is lehetne.

A franciák nemzeti ünnepén (1994. július 14.) este megnéztem a Duna Tévében a lengyel-francia közös produkcióban készített *Danton* című filmet. Vagy hét-nyolc éve, mikor először láttam, Orsi lányom a film végén zokogva kérdezte: „Igazán ilyen a forradalom? Ilyen a politika, és ilyenek az emberek?”

A második szabad választás és Lamartine olvasása után újra csak azt kell rá válaszolnom, hogy „ilyen és ilyenek”.